

Rasmus Glenthøj & Morten Nordhagen Ottosen, *Union eller undergång, Del 1: Kampen för ett enat Skandinavien; Del 2: Den revolutionära skandinavismen* (Lund: Historiska media 2022). 487 + 585 s.

Det dansk-norska författarteamet Glenthøj och Nordhagen Ottosen vill med sitt voluminösa verk argumentera för att skandinavismen har varit underskattad av historikerna, att den i själva verket var ett realistiskt alternativ till de tre skandinaviska nationalstaterna och att det faktiskt flera gånger var snubblande nära att den hade realiserats.

Om ambitionen och perspektivet finns mycket gott att säga. Att se de icke-realiserade möjligheterna i historien skärper blicken för vilka val och processer som avgjorde vad som realiserades. Många har argumenterat för den typ av historia framlänges som författarna vill skriva men få har genomfört en stor studie på dessa premisser så konsekvent. Dansk, norsk och svensk nationell historieskrivning har gott av att utmanas genom detta transnationella angreppssätt. Det sätts också förtjänstfullt in i en europeisk ram, både genom att stormakternas agendor och agerande i norr fortlöpande tillmäts stor vikt och genom en återkommande jämförande diskussion av skandinavismen med rörelserna för enande av Tyskland och Italien.

Ytterligare ett plus är författarnas klara blick för att det fanns många skandinavismer. De skriver in sig i ett nyvaknat intresse för skandinavismen, men detta har hittills mest haft fokus på kulturell skandinavism. Intresset riktar sig här mot den politiska skandinavismen, men också den kom i många utgåvor och dess propagandister kunde växla mellan dem: norsk-svensk tvåstatsskandinavism, den klassiska trestatsskandinavismen med Danmark eller den mindre frekventa mot Finland utvidgade formen, försvarsskandinavism, dynastisk skandinavism, republikansk och rentav revolutionär skandinavism, svag skandinavism, stark skandinavism – och så vidare. Författarna lyckas ganska väl med att definiera de olika tendenserna och hålla isär dem där det behövs. Här har efterkommande historiker något att stå på.

Författarna vill ändra den "grundberättelse", övertagen från skandinavismens kritiker, som de menar fortfarande präglar forskningen. Skandinavisterna beskrivs enligt dem av historikerna som entusiastiska, oansvariga, punschstinna akademiker som kom till korta inför de politiska realiteterna. Jag känner inte igen den beskrivningen från nyare översiktsverk i de tre berörda länderna, som behandlar skandinavismen sparsmakat men utan att avfärda den. Som typisk för denna syn citerar de Bo Stråth, som ska ha skrivit att skandinavismen var en "verklighetsfrämmande flykt till det förflutna och en inte mindre verklighetsfrämmande flykt till en framtidsdröm och militär aktivism för att återskapa det förflutnas storhet" (del 1, s. 50).

Problemet är bara att här skriver Stråth inte om skandinavismen utan om Götiska förbundet och den svenska göticismen (se Bo Stråth, *Sveriges historia 1830–1920* (2012) s. 108. Stråth berör däremot skandinavismen på s. 105f, 110–113, 115–118). Grundberättelsen, om det finns någon, har nog i polemiskt syfte vridits några varv extra av författarna.

Verket gavs ut parallellt på danska och norska år 2021 och det säger kanske något om dagens brist på kommunikation inom Norden att det först är den svenska översättningen som nått *Historisk tidskrift* för recension. Översättningen (av Joachim Retzlaff) flyter bra men haltar när det gäller historiska och geografiska termer. Vi brukar till exempel inte säga "metodisk nationalism" utan metodologisk nationalism, det heter inte "det borgerligaståndet" utan borgarståndet. Slesvig skrivs traditionellt just så på svenska, men här skrivs det i regel "Schleswig", dock ej konsekvent. "Holsten" är danska för det vi brukar kalla Holstein; den korrekta formen dominerar men ibland, utan synbar anledning, skrivs både "Holsten" och "holstensk". Mycket sådant stör läsningen, som är tung nog som den är.

Större delen av verket, cirka 600 av 800 textsidor, är en detaljerad genomgång av skandinavisk *high politics* från mitten av 1840-talet till slutet av 1860-talet. Vi rör oss bland kungar, politiker och debattörer i Köpenhamn och Stockholm samt i något mindre grad i Kristiania. Något samhälle utanför politikens och diplomatins slutna rum anas knappast. Författarna pläderar också explicit för en historiesyn där politik bäst förklaras politiskt och där enskilda personer i ledande ställning tillmäts avgörande roll.

Även om man skulle acceptera författarnas historiesyn är det svårt att följa med i resonemanget. Så många personer, händelser, dokument och förhandlingsutspel passerar revy att det är svårt att se skogen för bara träd. På många punkter görs skarpsinniga omtolkningar som alla går i riktning av att skandinavismen var mer aktuell och mer realistisk än man trott, men läsaren kunde ha fått mer hjälp genom att händelseförloppen dragits samman och slutsatserna klarare pekats ut. Detaljrikedomen gör det svårt att orientera sig i boken, inte minst att återfinna var något som senare visar sig viktigt stod. Kapitelrubrikerna ger föga ledning ("Järnets tid", "Före stormen") och avsnittsrubrikerna finns inte med i innehållsförteckningen. Man är därför tacksam för både Torbjörn Nilssons sammanfattande förord i båda volymerna och ett avslutande kapitel som drar samman trådarna.

Allt kretsar kring Slesvig-frågan: det danska försöket att lösa cirkelns kvadratur genom att både inkorporera Slesvig i Danmark och på något sätt behålla det på flera sätt tyska Holstein. Skandinavismen har ofta setts som ett danskt försök att få stöd från Sverige-Norge i tvisten och kriget om den danska sydgränsen och författarnas framställning jävar inte bilden av att det var en viktig faktor. Därför följs förloppen extra noga kring kriserna

och krigen 1848–1850 och 1863–1864. Saken komplicerades av den danska tronföljdsfrågan efter den barnlöse Frederik VII, som öppnade för Bernadottarnas försök att lägga ytterligare en tron till de svenska och norska: den dynastiska skandinavismen.

Författarna resonerar med ett antal ”möjlighetsfönster” där en skandinavisk politisk förening kunde ha blivit möjligt. Det första var treårskrigen 1848–1850, när Sverige-Norge var nära att ingripa på dansk sida. Krimkriget innebar ett andra fönster. Under krisen och kriget 1863–1864, som ledde till Danmarks förlust av både Slesvig och Holstein, öppnades och stängdes ett antal fönster. Något som gjorde skandinavistiska lösningar möjliga var, enligt författarna, att stormakterna, särskilt Frankrike och alldeles särskilt Preussen, ibland visade intresse för dem. Författarna driver tesen att Bismarck länge var positiv till skandinavismen, dock närmast i form av att Sverige tog över ett rest-Danmark när Preussen tagit sin bit.

Gång på gång vill författarna visa att skandinavistiska planer överlevde krascherna och därför uppehåller de sig utförligt vid mötet på Ulriksdal i september 1863. Det har ofta setts som den politiska skandinavismens slutliga undergång, när ledande ministrar från Sverige och Norge fick Karl XV att avstå från att utlova hjälp till Danmark om tyskarna skulle anfalla. Särskilt vill Glenthøj och Nordhagen Ottesen visa att Louis De Geer ännu en tid höll möjligheten öppen, tvärt emot vad han hävdar i sina memoarer och vad historikerna hittills antagit.

I december 1863 utarbetade några danskar en plan om en folklig revolution i Köpenhamn som skulle avsätta Christian IX; han skulle föras till arrest på Malmöhus och Karl XV skulle ta över. Författarna kritiserar äldre forskning som inte tagit planen på allvar men menar också själva att mycket skulle till för att den skulle ha lyckats. Någon månad senare nåddes Karl XV av ett nytt dokument av liknande innehåll, som dock förutsatte Christian IX:s frivilliga abdikation. Författarna lägger vikt vid att två danska politiker nämns som införstådda, men inga andra belägg finns på att de var inblandade i sådana stämplingar. Också här medger författarna att realismen i planen kan diskuteras.

En grundförutsättning för författarnas förståelse av perioden är en term de lånat från Eric Hobsbawm: tröskelteorin. Många europeiska 1800-talsnationalister menade att ett land måste komma upp i en viss storlek för att klara sig i den hårda internationella maktkampen. Små stater, som Danmark och Sverige-Norge, levde därför, hävdar författarna, i ständig skräck för undergången; därav bokens titel *Union eller undergång*. Det är en tanke som Hobsbawm endast skissat med några få belägg och det känns främmande att betrakta just mitten av 1800-talet som så till den grad märkt av undergångsångest. Mindre stater hade redan i århundraden känt sig hotade av större och

skulle fortsätta att göra det till dags dato, utan att det präglat all politik och alla ideologier. Många politiskt aktiva var uttalade antiskandinavister och de upplevde uppenbarligen inte union som enda alternativet till undergång. I det långa loppet var det faktiskt de som vann.

Författarna visar förtjänstfullt sammanflätningen av inrikespolitiken i de tre skandinaviska länderna. Möjligen kan man tycka att Norge kommer på mellanhand. Diskussionen mellan de relativt få norska skandinavisterna och de många norska debattörer och politiker som snarare såg skandinavismen som ännu ett uttryck för svenskt översitteri bokförs visserligen nogsamt, men det direkta norska inflytandet på De förenade rikenas politik bedöms som ringa. Det är dock en lisa i den tunga texten att då och då stöta på den norska ministern och antiskandinavisten Frederik Stangs uppfriskande surliga kommentarer.

Men varför misslyckades skandinavismen om det nu öppnades så många fönster för den och om dess förutsättningar, som författarna hävdar, inte var sämre än rörelsernas för Italiens eller Tysklands enande? Författarna menar att det avgörande var personliga brister hos skandinavisterna: Norden hade ingen Cavour eller Bismarck. Det är konsekvent utifrån den historiesyn de redovisat, där politik är ett spel mellan stora män. Ska vi återvända till denna historiesyn, kanske det äldsta av alla sätt att förklara och berätta historia? För mig känns ett jakande svar inte självklart.

Även om det går att kritiskt diskutera mycket ska Rasmus Glenthøj och Morten Nordhagen Otteson ha tack för detta försök att komma ur historikernas nationella tvångströja och lyfta fram skandinavismen som ett alternativ till de segrande nationalstaterna. Framtida studier av skandinavismen, och av nordisk politik vid mitten av 1800-talet över huvud taget, har ett nytt fundament att stå på och nya teser att utmana.

Lunds universitet

HARALD GUSTAFSSON

Cordelia Heß [Hess], *The Medieval Archive of Antisemitism in Nineteenth-Century Sweden* (Berlin/Boston: Walter de Gruyter 2022). 194 s.

I denna monografi behandlar Cordelia Hess antisemitismen i Sverige under 1800-talet, med ett uttalat syfte att påvisa dess kontinuitet från medeltiden och tidigmodern tid. Hess menar att tidigare forskning haft tyngdpunkten på det sena 1800-talet och 1900-talet, och därmed att spåren bakåt skulle ha kommit i skymundan.